

Bøker - mest for jenter

Det har vært en nedgang i boklesingen de siste 20 årene, særlig blant unge gutter. Jenter leser nå langt mer bøker enn gutter, og unge jenter leser mest av alle. Kjønnsforskjellen i boklesing oppstod på 1980-tallet, og er særlig stor blant de yngste. Forskjellen mellom jenters og gutters leseaktivitet øker, ikke fordi jentene leser mer, men fordi guttene leser mindre. Disse tendensene finner vi i alle de nordiske landene. Utviklingen har gitt opphavet til mange dommedagsprofetier. Men hvor dramatiske er egentlig konsekvensene av nedgangen?

Hilde Rudlang

Det er en utbredt oppfatning at barn og unge i stadig større grad slutter å lese bøker. En kan i mange sammenhenger støte på skrekkevisjoner om at de visuelle mediene undergraver lesekulturen. Mange vil mene at boklesing er i ferd med å bli en fritidssyssele bare for spesielt interesserte - og at dette er et tegn på forfall i den generelle kulturelle dannelsen og særlig farlig for utviklingen av leseferdigheter blant de unge.

Dommedagsprofetiene er altså mange, men hva vet vi egentlig om barns og unges boklesing? Hvor dramatisk er nedgangen i boklesing blant barn og unge, og spiller det egentlig noen rolle at de leser mindre bøker enn før? Her skal vi først se nærmere på hvem som leser bøker i 1990-årene og på utviklingen i boklesing fra 1970- til 1990-tallet. Vi skal se om vi finner de samme mønstre og utviklingstrekk i boklesing i de andre nordiske landene. Videre ser vi på hva forskningen sier om årsaker til nedgangen i boklesing, og vi trekker fram noen

mulige tolkninger av konsekvenser av nedgangen.

Unge kvinner og jenter leser mest av alle

Det er til dels store forskjeller mellom kvinner og menn i boklesing. Mediebruksundersøkelsen 1997 (tabell 1) viser at 21 prosent av kvinnene og 14 prosent av mennene leser bok en gjennomsnittsdag. Levekårsundersøkelsen 1997 (tabell 2) viser at mens 81 prosent av kvinnene hadde lest en eller flere bøker siste 12 måneder, gjelder det samme for 67 prosent av mennene.

Kjønnsforskjellen er særlig stor blant barn og unge. I Mediebruksundersøkelsen 1997 finner vi den største andelen boklesere blant jenter 9-15 år - en tredel av dem leser bok en gjennomsnittsdag. Dette er dobbelt så stor andel som blant gutter i samme alder. Det samme mønsteret finner vi også blant 16-24-åringene; 23 prosent av kvinnene og 10 prosent av mennene leste bok. Levekårsundersøkelsen 1997 viser også at unge kvinner leser

Datagrunnlag

Artikkelen bygger på en studie som Statistisk sentralbyrå (SSB) har utført på oppdrag fra Norsk kulturråd som samarbeider med Prosjekt lese-lyst¹. Studien gir en oversikt over tilgjengelig forskning og statistikk om barns og unges lesing av bøker på fritiden. Lesing av faglitteratur er holdt utenfor. Fokus har vært rettet mot barn og unge i alderen 9-24 år. Studien er publisert av Norsk kulturråd i Arbeidsnotat nr. 24, 1998.

Kildene til studien er hentet både fra medieforskning, leseforskning og fra foreliggende statistikk. Hovedkilder for statistikken er Statistisk sentralbyrås undersøkelser; mediebruksundersøkelsene 1991-1997 (Vaage 1992, 1993, 1995, 1996b, 1997, 1998), levekårsundersøkelsene 1980-1997 (SSB 1982, 1985, 1988, 1992a, 1996) og tidsnytingsundersøkelsene 1970-1990 (SSB 1992b). Kildene for sammenlikning av leseaktiviteten i Norden er Nordisk kulturstatistikk fra 1991 (Ahlin 1993) og IEA-undersøkelsen - en internasjonal undersøkelse fra 1991 av 9- og 14-årige skolebarns leseferdigheter (Tønnesen 1995).

Tabell 1: Andel som har lest bok en gjennomsnittsdag, etter kjønn og alder. Prosent

	1991	1992	1994	1995	1996	1997
Alle	24	21	18	19	19	17
Menn	19	19	12	14	15	14
9-15 år	26	19	16	15	12	18
16-24 år	21	22	12	13	15	10
25-44 år	16	18	13	14	14	12
45-66 år	19	15	11	16	17	13
67-79 år	23	28	11	13	19	26
Kvinner	28	24	24	24	23	21
9-15 år	38	41	45	31	28	35
16-24 år	34	31	19	30	33	23
25-44 år	25	20	23	37	20	21
45-66 år	25	21	22	21	26	17
67-79 år	27	21	15	9	12	13

Kilde: Mediebruksundersøkelsene 1991-1997

Tabell 2: Andel som ikke leste bøker siste 12 måneder, etter kjønn og alder. Prosent

	1980	1983	1987	1991	1995	1997
Menn	22	21	22	23	26	33
16-24 år	14	16	23	20	25	37
25-44 år	21	20	20	22	26	31
45-66 år	25	24	25	23	24	33
67-79 år	26	25	20	27	28	28
Kvinner	22	20	17	18	19	19
16-24 år	13	8	8	10	8	14
25-44 år	20	16	14	14	14	14
45-66 år	27	27	21	21	19	20
67-79 år	29	31	29	30	33	35

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1980-1997

bøker i langt større grad enn unge menn. Mens 40 prosent av kvinner i alderen 16-24 år hadde lest 10 eller flere bøker siste 12 måneder, gjelder det samme for 23 prosent av menn i tilsvarende alder.

Generasjonsforskjeller i boklesing

Både levekårs- og mediebruksundersøkelsene viser at unge mennesker leser bøker i noe større grad enn eldre. Det ser imidlertid ut som denne tendensen svekkes på 1990-

tallet, noe som skyldes at nedgangen i andel lesere er større blant de yngste enn blant de eldste de siste årene.

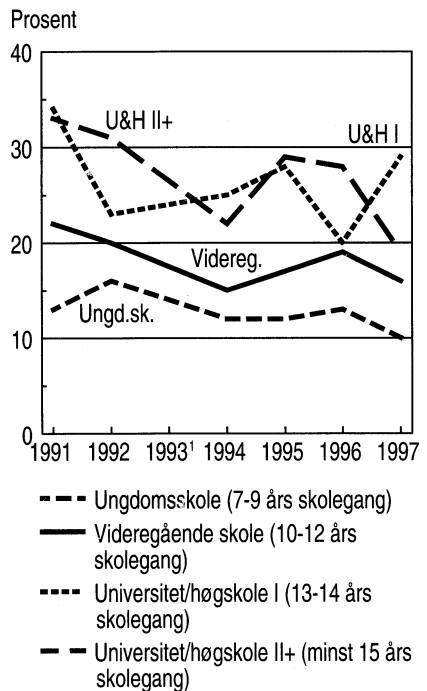
Når vi kontrollerer for kjønn og alder samtidig, går det fram at generasjonsforskjellene er motsatte blant kvinner og menn (tabellene 1 og 2). Blant kvinner er andelen boklesere størst blant unge og minst blant de eldste. Mønsteret er motsatt for menn; andel boklesere øker med stigende alder. I den

eldste aldersgruppen er det dermed flere menn enn kvinner som leser bøker. Dette til tross for at det totalt sett er flere kvinner enn menn som leser, og at det blant unge er store forskjeller i favør av kvinner.

Utdanning får mindre å si

Tidligere undersøkelser har vist at det er en sammenheng mellom utdanning og leseaktivitet. Imidlertid ser det ut som sammenhengene er noe redusert på 1990-tallet. Mediebruksundersøkelsene viser at forskjellen mellom høyeste og laveste utdanning er mindre i 1997 enn i 1991 (figur 1). Andel lesere blant dem med høyest utdanning er redusert, mens leseaktiviteten var forholdsvis stabil blant dem med lavest utdanning. Dette har sannsynligvis sammenheng med at stadig flere tar høyere utdanning, slik at

Figur 1: Andel som har lest bok en gjennomsnittsdag, etter utdanning. Prosent

¹ Undersøkelsen ble ikke gjort i 1993

Kilde: Mediebruksundersøkelsene 1991-1997

gruppen med høy utdanning ikke er like sosialt og kulturelt homogen som tidligere. Variasjonene fra år til år er imidlertid så store at endringene bør tolkes med forsiktighet.

Lesende foreldre gir lesende barn

Tilsvarende er det en sammenheng mellom barnas leseaktivitet og foreldres utdanningsnivå². Barn som har foreldre med den høyeste utdanningen, leser noe mer enn andre. Forskjellene mellom utdanningsgruppene var imidlertid mindre i 1997 enn i 1994, og forskjellene er små.

Når det er tendenser til en slik sammenheng, er det sannsynligvis fordi foreldrenes utdanning avspeiler leseaktiviteten i hjemmet. Slike sammenhenger er dokumentert i mange tidligere undersøkelser (Noreng 1974, Mangset 1976). Forskning viser at foreldrenes holdninger og atferd i forhold til lesing har stor betydning: Dersom foreldrene har interesse for lesing og for bøker, har det en positiv effekt på barnas leseaktivitet. Det samme har foreldrenes egne lesevaner. Dette betyr like mye for barnas egen lesing, som at foreldrene leser høyt for barna. Fundamentet for leselyst legges dermed allerede i de første leveårene. At det skapes en trivelig atmosfære hjemme rundt lesing og bøker, slik at det å lese blir hygge og ikke plikt, er svært viktig for å bygge opp gode lesevaner (Tønnesen 1995).

Leseaktivitet i endring

Kjønnsforskjellene i lesing oppstod i løpet av 20-årsperioden fra 1970 til 1990. Tidsnyttingsundersøkelsen i 1971 viste at kvinner og menn leste i like stor grad, bortsett fra blant de aller eldste, der mennene leste mest. Fram til 1980 skjedde det en viss nedgang i lesing blant menn.

Blant kvinner var det stabilitet blant de yngste og økning i andel lesere blant de eldste. Dette førte til at det i 1980 var større andel lesere blant kvinner enn blant menn i alle aldersgrupper. I 1990 kunne man registrere at det hadde vært en nedgang i lesingen både blant kvinner og menn, og i alle aldersgrupper, bortsett fra blant de aller eldste mennene. Nedgangen var sterkest blant de yngste, og særlig blant unge menn. (Tabell 4 - tallene viser all leseaktivitet samlet.)

Levekårsundersøkelsene viser at kjønnsforskjellene i boklesing begynner å gjøre seg gjeldende fra 1987 (tabell 2).³ Tidligere på 1980-tallet var det like mange kvinner og menn som leste bøker. I løpet av 1980-tallet ser vi også i denne undersøkelsen en nedgang blant unge menn, dvs. at stadig flere av dem ikke hadde lest bok siste 12 måneder. Blant kvinner er det imidlertid en viss økning i boklesingen.

Unge menn leser mindre på 1990-tallet

På 1990-tallet ser vi at nedgangen i boklesing blant unge menn akselererer. Dette går fram av både levekårs- og mediebruksundersøkelsene i dette tiåret. Andelen boklesere en gjennomsnittsdag blant unge menn i alderen 16-24 år ble redusert fra 21 prosent i 1991 til 10 prosent i 1997 (tabell 1). Blant kvinner i samme alder er det derimot ingen klare tendenser til nedgang: Både levekårs- og mediebruksundersøkelsene viser store variasjoner fra det ene året til det andre (tabellene 1 og 2).⁴

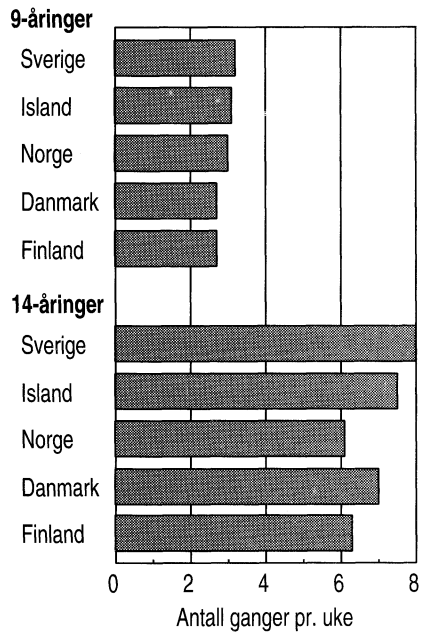
Blant jenter i alderen 9-15 år er det også store variasjoner fra år til år, men hovedinntrykket er at det har vært en viss nedgang på 1990-tallet. Likevel er jentene i denne alderen fortsatt de ivrigste bokleserne.

For gutter i alderen 9-15 år har det vært en klar tendens til nedgang i perioden 1991-1996: Mens 26 prosent av dem leste bok en gjennomsnittsdag i 1991, leste bare 12 prosent i 1996. I 1997 registreres det imidlertid en viss økning i andel boklesere blant de yngste guttene.

Norske 14-åringer leser minst i Norden

Når vi sammenlikner leseaktiviteten blant skoleelever på 9 og 14 år i de nordiske landene, viser det seg at de svenske barna leser bøker oftest (figur 2). De norske 9-åringene plasserer seg midt på treet, mens de norske 14-åringene kommer dårligst ut i Norden. Særlig for 9-åringene er det imidlertid bare ganske små variasjoner i hyppigheten av boklesing mellom de nordiske landene. Dette går fram av IEA-under-

Figur 2: Lesing av bøker blant 9- og 14-åringer: Hyppighet; skala fra 0-6 som uttrykker antall ganger pr. uke

Kilde: IEA-undersøkelsen 1991

søkelsen om leseferdigheter blant skolebarn.

Finske barn leser best, men sjelden bøker

For all fritidslesing sett under ett, dvs. både bøker, tegneserier, ukeblader og aviser, er det finske barn som leser oftest. Dette gjelder imidlertid ikke bøker. De finske 9-åringene leser tvert imot sjeldnest bøker i Norden, mens det blant 14-åringene bare er de norske som sjeldnere leser bøker enn de finske. Finske barn leser imidlertid oftere både tegneserier, ukeblader og aviser enn andre barn i Norden. Norske barn plasserer seg midt på treet når det gjelder dette lesestoffet.

De finske skolebarna har de beste leseferdighetene. For 9-åringene var både Sverige, Norge og Island med blant de ti beste. Sverige og Island gjorde det bra også blant 14-åringene, mens Norge falt langt ned. Danskene havnet lenger ned på lista for begge klassetrinn. Finske barn leser altså både hyppigst og best i Norden. Ikke overraskende viser også de internasjonale resultatene fra IEA-undersøkelsen en høy korrelasjon mellom leseferdigheter og lesehyppighet. Det har også en rekke tidligere undersøkelser gjort (Tønnesen 1994, 1995 og 1997). Hva slags lesing som har sammenheng med ferdighet, går imidlertid ikke fram. De finske resultatene kan peke i retning av at å lese bøker ikke nødvendigvis er utslagsgivende, men at det viktigste er å lese, dvs. å bruke leseferdigheten sin for å videreutvikle den.

Selv om det til en viss grad er slik at de som leser best også leser mest, forteller det ikke noe om årsaksforholdet mellom leseferdighet og leseaktivitet. Det kan enten være at gode leseferdigheter øker leselysten og dermed -aktiviteten, eller det

kan like godt være slik at de som leser mye, får trent opp gode ferdigheter.

De norske resultatene fra IEA-undersøkelsen viser bare en svak sammenheng mellom leseaktivitet og leseferdighet for 9-åringene, mens det blant 14-åringene ikke er noen sammenheng i det hele tatt. Tønnesen (1995) mener det skyldes at ferdighetene til 14-åringene har nådd et såpass høyt nivå at mer lesing ikke lenger har noen særlig positiv effekt på ferdighetene. Han mener det er snakk om en terskelverdi: Når leseferdighetene har nådd et visst nivå, vil ikke mer lesing være utslagsgivende på ferdighetene.

Voksne: Islendinger leser mest

Ser vi på den voksne befolkningen mellom 16 og 74 år, er islendingene det mestlesende folket i Norden, mens bøker leses i minst grad i Norge (tabell 3). Blant islendingene finner vi de største andelenene både

som har lest bok siste året, og som har lest mer enn seks bøker i samme periode. I Norge og Danmark er det like store andeler som ikke har lest bok i det hele tatt siste året. Dansker som leser, leser imidlertid flere bøker enn det nordmenn gjør. Danmark har like stor andel som leser mer enn seks bøker årlig, som det Island har - 45 prosent, mot 29 prosent i Norge. Lesehyppigheten i Sverige og Finland plasserer seg i mellom disse landene, men langt nærmere Norge enn Island.

Ser vi på fordelingen blant unge i Norden, forsvinner en del av forskjellene mellom landene. Norge og Island, som utgjorde motpolene, har samme andel som leser seks bøker eller mer årlig, både blant 16-19-åringer og blant 20-24-åringer, hhv. 32 og 41 prosent. Dette henger sammen med at mønsteret for boklesing er forskjellig i de to landene. I Norge reduseres andelen boklesere med økende alder, mens de eldste islendingene derimot, leser mer enn de yngste. Blant de

Tabell 3: Boklesing i Norden, etter kjønn og alder. Prosent

	Danmark	Finland	Island	Norge	Sverige
Har lest bok siste året	70	77	87	70	74
Har lest mer enn seks bøker siste året					
Alle	44	34	45	29	31
Kjønn					
Menn	38	26	37	21	23
Kvinner	49	40	53	35	38
Alder					
16-19	45	42	32	32	32
20-24	40	29	41	41	30
25-34	50	38	42	31	35
35-44	45	33	50	32	38
45-54	45	37	45	29	29
55-64	35	27	46	18	22
65-74	43	34	52	14	24

Kilde: Nordisk kulturstatistikk 1991

eldste er det 52 prosent regelmessige boklesere i Island og bare 14 prosent i Norge. De største andelen unge boklesere finner vi imidlertid i Danmark og Finland, hhv. 45 og 42 prosent av 16-19-åringene har lest seks bøker eller mer siste året. For øvrig er det bare i Island og Norge vi finner klare sammenhenger mellom alder og boklesing, men altså med motsatt fortegn.

Kvinner leser mest i hele Norden

I alle de nordiske landene leser kvinner bøker i langt større grad enn menn - forskjellene er på rundt 15 prosentpoeng. Om forskjellen mellom kjønnene er større eller mindre blant de unge, går ikke fram av undersøkelsen.

Den samme effekten av *utdanning* på boklesing som vi har konstatert for Norges vedkommende, finner vi klart igjen i alle de nordiske landene: De med lengst utdanning leser regelmessig i langt større grad enn de med den korteste utdanningen, for Norge hhv. 51 og 17 prosent. Forskjellen i andel lesere blant dem med lavest utdanning i Island og høyest utdanning i Norge er likevel ikke mer enn 10 prosentpoeng.

Endringsmønstre i leseaktiviteten viser de samme hovedtrekkene i de andre nordiske landene som i Norge: Det er nedgang i boklesing blant unge, særlig blant unge menn, og det er økende forskjeller i leseaktivitet mellom jenter og gutter.

Hvorfor går boklesingen ned?

Mange tegn tyder altså på at lesing av bøker er på vikende front som fritidsaktivitet - i hvert fall blant unge gutter. Men hva vet vi om årsakene til denne nedgangen? Det er gjort mye forskning omkring mulige sammenhenger mellom boklesing

og fjernsynsseing, men forskningsresultatene er sprikende.

I de siste 30 års forskning omkring barns og unges fjernsynsseing og lesing er det fremmet mange og til dels motstridende hypoteser om sammenhengene mellom disse aktivitetene. På den ene siden har vi de som går under navnet *stimuleringshypoteser*, på den annen side *reduksjonshypoteser*. Som navnene tilsier, går den førstnevnte ut på at fjernsynsseing stimulerer lesing, mens den andre typen hypoteser går ut på at fjernsynet fører til redusert lesing. I vekslende grad er det funnet belegg for disse ulike hypotesene gjennom empiriske undersøkelser.

Fjernsyn og bok: både - og eller enten - eller?

Å se på fjernsyn vil virke stimulerende for lesingen særlig i land der utenlandske programmer ikke "dubbes", altså ikke får lagt på tale, men tekster. Ser man f.eks. to tekstede filmer om dagen, vil man i løpet av en uke ha lest undertekster tilsvarende en hel bok. I alle de nordiske landene sendes mange engelskspråklige programmer med undertekster. Leseferdighetsundersøkelsen blant skolebarn viste da også at det å se tekstede fjernsynsprogrammer virker positivt på barnas leseferdigheter (Broddason 1995). Studien viste at i Norden så de finske barna mest på fjernsyn. Daglig tilbringer de nesten 1 time mer enn de norske barna foran skjermen. Samtidig hadde de best leseferdigheter - og leste bøker i minst grad.

Motsatsen til stimuleringshypoteser er reduksjonshypoteser. Noen slike hypoteser går ut på at fjernsynet har negativ virkning på barnas evner til å tenke og til å oppfatte. Barna passiviseres foran fjernsynsskjermene fordi dette mediet krever

mindre intellektuell/mental innsats enn lesing fordi fjernsynsprogrammer er, i motsetning til bøker, "ferdigtygget". Andre forskere hevder at den mentale utfordringen som kreves, ikke avhenger av mediet, men av innholdet - enten det er TV eller bok (Rydin 1989).

En annen reduksjonshypotese er at fjernsynet ødelegger barnas konsentrasjonsevne. Fjernsynsmediets hurtig skiftende bilder gjør at barna mister evnen til å konsentrere seg om, og forstå, lange sammenhengende tekster i bøker. Det finnes ikke forskningsresultater som kan vise dette direkte (Beentjes og Voort 1989). Noen forskere mener videre at barna får negative holdninger til skolen og skolearbeid av å se på fjernsyn, fordi de forventer at skolen skal være like underholdende som fjernsynet. Men også sammenhengen mellom fjernsynsseing og skole har flere sider: På den ene siden kan fjernsynet ta tid fra aktiviteter som er nyttige i skolesammenheng, mens det på den annen side kan formidle kunnskap og vekke barnas nysgjerrighet for å lære mer. I undersøkelser hvor det er kontrollert for faktorer som kjønn, alder og foreldres utdanningsnivå, forsvinner sammenhengen mellom fjernsynsseing og skoleprestasjoner (Werner 1997).

Hovedtyngden av forskningen tar imidlertid utgangspunkt i en enkel hypotese om at *fjernsynet erstatter bøkene*: Den tiden barna ellers ville bruke til å lese bøker, bruker de heller til å se på fjernsyn - tiden strekker ikke til for begge deler. Ut fra denne teorien er det gjort en lang rekke empiriske undersøkelser.

Motstridende resultater

Da fjernsynet ble introdusert i de tusen hjem, hovedsakelig på 1950- og 1960-tallet, var det mulig å

studere barnas lesemønster før og etter de fikk tilgang til fjernsyn. I Norge ble det gjennomført en slik studie i 1967-1969 blant barn i Finnmark i forbindelse med at fjernsynet gjorde sitt inntog der. For å følge utviklingen ble undersøkelsen gjenntatt i 1978 og 1990. Resultatene fra disse undersøkelsene viser at fjernsynsseing i noen grad gikk ut over boklesing, men at det i enda større grad gikk ut over bruk av andre medier som kino, radio og tegneserier (Werner 1997).

En annen måte å tilnærme seg problemstillingen på, er å studere om det er noen direkte sammenheng mellom fjernsynsseing og boklesing (korrelasjonsstudier). Resultatene er imidlertid motstridende og sammenhenger som er funnet, er svake. Ut fra slike studier kan vi derfor verken si at fjernsynet hindrer lesing, eller at det fremmer lesing (Beentjes og Voort 1989).

Selv om forskningsresultatene er motstridende, og vi ikke kan slå fast at det er noen direkte sammenheng

mellom fjernsynsseing og boklesing, viser statistikken at boklesing har gått tilbake som fritidsaktivitet siden 1970, mens bruken av fjernsyn har økt. De to aktivitetene skiftet "viktighet" i 20-årsperioden 1970-1990: I 1970 leste begge kjønn i større grad enn de så på fjernsyn, mens det i 1990 var motsatt. På 1990-tallet har imidlertid nedgangen i boklesing fortsatt - uten at vi finner noen tilsvarende økning verken i fjernsynsseing eller andre fritidsaktiviteter blant unge mennesker.

Data ser ikke ut til å utkonkurrere bøker

Et annet medium som ofte hevdes å utkonkurrere boka, er PC-en. På dette området er det gjort langt mindre forskning, noe som har sammenheng med at PC-ens inntog i hjemmene er av mye nyere dato enn fjernsynets. Den forskningen som har vært tilgjengelig, konkluderer med at de unge har innpasset sin bruk av data i overensstemmelse med tidligere interesser.

Ser man på gutter og jenter hver for seg, er dataspillene og ikke-dataspillene like hverandre med hensyn til de fleste fritidsaktiviteter - også boklesing. Med andre ord tyder det på at økt databruk ikke kan koples direkte til nedgangen i boklesing (Fridberg 1997, Sunde 1997).

Utkonkurreres boka av andre fritidstilbud?

Unge mennesker har et mangfold av fritidstilbud å velge i. Kan det være at nye sysler fortrenger boka? Går vi til statistikken viser den imidlertid at det ikke har skjedd noen store endringer i fritidsmønsteret til ungdom de siste 20 årene. De har vært aktive, utadrettede og sosiale i større grad enn resten av befolkningen i hele perioden. Dette

går fram av både tidsnyttings- og levekårsundersøkelsene.

Årsakene til at unge gutter leser mindre enn før, kan imidlertid ligge i summen av mange ulike aktiviteter. For noen kan forklaringen være at de heller er sammen med venner på kafé, mens for andre kan det være at de trener mer. Og for noen kan det være litt av alt. Dessuten finnes det selvfølgelig fritidsbeskjeftigelser som ikke fanges opp av disse undersøkelsene.

Komplekse årsaks-sammenhenger

Konklusjonen er dermed at vi rett og slett ikke kjenner de underliggende årsakene til at færre leser bøker. Årsakssammenhengene er komplekse og vanskelige å fange opp i empiriske, statistiske undersøkelser. Statistikken viser ingen fritidssysler som utpeker seg som "syndebukk" for nedgangen i boklesing. Vi kan ikke slå fast at det er fjernsynet eller PC-en som er årsaken til nedgangen, men vi kan heller ikke slå fast at det ikke er slik. Forskningsresultatene spriker, og det er ikke entydig påvist mer boklesing blant dem som ser lite på fjernsyn eller bruker data lite, enn blant dem som er flittige brukere av disse mediene. Det er heller ikke mindre boklesing blant dem som ser mye på fjernsyn eller bruker data mye. Det er ikke én, men mange forskjellige forklaringer på nedgangen i boklesing.

Kanskje ikke bare et spørsmål om konkurranse

Forskningen som foreligger, har i hovedsak konsentrert seg om konkurranseperspektivet, det vil si om det er slik at boklesingen taper i konkurranse med andre fritidstilbud, og spesielt andre medietilbud. Noen entydige svar har den altså ikke kommet opp med. Kanskje

Tabell 4: Andel som leste (all slags lesing), gjennomsnitt for alle dager, etter kjønn og alder. Prosent

	1971-1972	1980-1981	1990-1991
Alle	70	70	63
Menn	70	68	60
16-24 år	63	59	44
25-44 år	66	66	56
45-66 år	75	74	69
67-74 år	81	77	78
Kvinner	70	72	66
16-24 år	61	61	49
25-44 år	69	70	65
45-66 år	74	77	75
67-74 år	71	87	84

Kilde: Tidsnyttingsundersøkelsene 1971-1991

andre perspektiver i større grad kan forklare de endringstendensene vi ser?

Unge mediebruk handler kanskje f.eks. om å signalisere livsstil, markere holdninger og finne kulturelle fellesskap. Om unge mennesker

velger å lese bøker eller ikke, kan i dette perspektivet ha sammenheng med moter og trender i forskjellige ungdomsmiljøer. Årsaken til å droppe boklesingen kan dermed variere fra et miljø til et annet. Dette kan i så fall bidra til å forklare hvorfor årsakssammenhengene ikke fanges

opp i statistikken, som ser på hele ungdomsgruppen under ett.

En annen innfallsvinkel for å belyse årsakene til nedgangen, kan være å studere sosialiseringprosesser. Barnas lesevaner blir ikke til i et sosialt vakuum - barn påvirkes av

omgivelsene sine. Som tidligere nevnt, er særlig foreldrenes holdninger og atferd i forhold til lesing vesentlig for utviklingen av barnets lesevaner. Både skole og vennemiljø er dessuten viktige påvirkningsfaktorer. Kanskje kan mulige endringer i slike sosialiseringprosesser bidra til å forklare nedgangen i boklesingen blant barn de siste 20 årene?

Nedgang i boklesing, men hva så?

Den sikre kunnskapen om årsakene til at folk leser eller ikke leser bøker, når altså ikke særlig langt. Men hva innebærer egentlig nedgangen i boklesing - hva kan vi si om konsekvensene? Vi skal peke på noen tolkningsmuligheter:

Den nedgangen vi ser blant gutter og unge menn, har ført til at disse nå leser mindre enn det de gamle mennene gjør. Dette kan tolkes som et uttrykk for at guttene er i en "ikke-lesende" fase av livet, og at de vil ta opp lesingen når de blir eldre. Det at unge leser mindre, kan være et uttrykk for at de i en periode av livet f.eks. ønsker å frigjøre seg fra foreldrene, og at de derfor søker aktiviteter som ligger utenfor hjemmet. På den annen side kan det være at de lesevanene som innarbeides i ung alder, varer livet ut. I så fall kan vi stå i fare for å få en generasjon av menn som leser bøker i svært liten grad.

De store - og økende forskjellene mellom jenters og gutters boklesing, kan tolkes som begynnelsen på et nytt kjønnskille - der det utvikler seg to mediekulturer - én for jenter og én for gutter - og der det altså er jentene som orienterer seg i litterær retning. Det snakkes gjerne om en "feminisering" av litteraturen. Men jentenes og kvinnes dominans som boklesere, skyldes imidlertid ikke at jentene leser sta-

dig mer, men heller at guttene leser stadig mindre. "Feminiseringen" av det lesende publikum, skyldes dermed ikke endret atferd blant jentene, men blant guttene.

Men de store kjønnsforskjellene kan også tenkes å være et overgangsphenomen - enten ved at jentene om noen år følger etter i guttenes spor - og leser mindre. Eller det kan være at guttene tar opp boklesingen igjen - noe en viss oppgang i siste mediebruksundersøkelse kan peke i retning av.

Det er ikke sikkert at nedgangen vi ser, er en varig tendens: Nedgangen i boklesing kan forstås som en effekt av konkrete hendelser eller trender. "Ekspløsjonen" i medietilbud kan ses på som en slik hendelse. Det kan være at nedgangen i boklesing stopper opp når de "nye" mediene ikke lenger har nyhetens interesse. Undersøkelser fra USA viser at dette faktisk skjedde i forbindelse med innføringen av fjernsynet. Boklesingen tok seg opp igjen, etter en periode med nedgang.

Selv om barn og unge leser mindre bøker, betyr ikke det nødvendigvis at de leser mindre. Det kan være at de leser mer faglitteratur i forbindelse med skole og studier, eller det kan være at de bruker andre tekstmedier som aviser eller tidsskrifter. Dessuten krever de visuelle mediene, bl.a. fjernsyn og PC, også lesing. Som vi har sett, har de finske barna de beste leseferdighetene i Norden, samtidig som de ser mest på fjernsyn og leser bøker sjeldnest. Tegneserier, ukeblader og aviser leste de finske barna derimot oftere enn andre barn i Norden.

Det ser altså ikke ut som lesing av bøker er utslagsgivende for leseferdighetene. Den oppvoksende gene-

rasjon står derfor ikke nødvendigvis i fare for å bli dårlige til å lese, selv om vi ser en tydelig nedgang i boklesing - særlig blant gutter. Dessuten er fortsatt unge jenter de ivrigste bokleserne av alle. Det er kanskje heller et spørsmål om hva som egentlig gir best "uttelling" for dagens unge mennesker: Er det boklesing eller lek med informasjonsteknologi? På den annen side har bøkene en egenverdi som kilde til refleksjon og innsikt i oss selv og omverdenen. Bøkene verden er verdt et besøk selv om det ikke er utslagsgivende for leseferdighetene.

1. Prosjekt leselyst har som mål å stimulere lesing, primært i aldersgruppen 9-16 år. Prosjektets styringsgruppe består av representanter for Den norske bokhandlerforening, Den norske forfatterforening, Den norske forleggerforening, Statens bibliotekstilsyn, Norske barne- og ungdomsbokforfattere, Norsk forfatter- og oversetterforening og De norske bokklubbene.

2. Mediebruk 1994, 1996 og 1997 viser utdanningsnivået til hovedforsørger.

3. Kjønnsforskjellene vises tidligere i tidsnyttings- enn i levekårsundersøkelsen. Det kan se ut som tidsnyttingsundersøkelsen fanger opp trendene tidligere enn levekårsundersøkelsen. En årsak kan være at direkte dagbokrapportering, som benyttes i tidsnyttingsundersøkelsen, gir et sannere bilde enn retrospektiv rapportering som brukes i levekårsundersøkelsen. Dette kan være fordi retrospektiv metode kan innebære en tendens til overrapportering i tråd med hva som er sosialt ønskelig. Dermed kan denne metoden ha en konserverende effekt, slik at nye trender kommer fram med noen års forsinkelse.

4. Disse store variasjonene fra år til år, som vi får når vi ser på alder og kjønn samtidig, kan være en indikasjon på at gruppene er noe små, slik at feilmarginene blir store. For å få et sikrere inntrykk av endringstendensen, kunne tre og tre år ganger slås sammen til treårig glidende gjennomsnitt. Dette har det ikke vært ressurser til innenfor rammene av prosjektet.

Litteratur

Ahlin, Torbjörn (1993): "Kulturvanor i Norden. En undersökning av kultur- och medievanor i de nordiska länderna," Nordisk statistisk skriftserie 62.

Beentjes, Johannes og Tom van der Voort (1989): "Television and Young People's Reading Behavior: A Review of Research" i *European Journal of Communication*, Vol. 4.

Broddason, Thorbjörn (1995): *Declining Book Reading Among Icelandic Youth*. Paper presented on the 12th Nordic Conference on Mass Communication Research, Helsingør, Denmark, August 12-15.

Fridberg, Torben mfl.: (1997): *Mønstre i mangfoldigheden. 15-18-åriges mediebrug i Danmark*, København: Borgen/Medier.

Mangset, Per (1976): *Om boklesing*, Arbeidsnotat nr. 6, Kulturprosjektet i Stavanger.

Noreng, Øystein (1974): *Lesere og lesing*, Rapport fra den norske Bokklubbens leser-sosiologiske undersøkelse, Oslo.

Rudlang, Hilde (1998): *Barn og unges boklesing - en kunnskapsoversikt*, Arbeidsnotat nr. 24, Norsk kulturråd - utredning.

Rydin, Ingegerd (1989): "Titta, lyssna, läsa - mediejamförelser" i Cecilia von Feilitzen, mfl.: *Barn och unga i medieåldern. Fakta i ord och siffror*, Rabén & Sjögren.

Statistisk sentralbyrå (1982): *Levekårsundersøkelsen 1980*, NOS B 320.

Statistisk sentralbyrå (1985): *Levekårsundersøkelsen 1983*, NOS B 511.

Statistisk sentralbyrå (1988): *Levekårsundersøkelsen 1987*, NOS B 772.

Statistisk sentralbyrå (1992a): *Levekårsundersøkelsen 1991*, NOS C 43.

Statistisk sentralbyrå (1992b): *Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90*, NOS C 10.

Statistisk sentralbyrå (1996): *Levekårsundersøkelsen 1995*, NOS C 301.

Sunde, Espen (1997): *Barn og databruk. Databrukens rolle i barn og unges hverdagsliv*, Hovedfagsoppgave i medievitenskap, Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.

Tønnesen, Finn Egil (1994): "Leseferdigheter i norsk grunnskole" i Frøydis Hertzeberg, Kjell Ivar Vannebo og Bente Eriksen Hagtvedt: *Ferdigheter i fare? Om lesing og skriving i dagens samfunn*, Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Tønnesen, Finn Egil (1995): *Lesestoff og leselyst*, Notat nr. 1 1995, Stavanger: Senter for leseforskning.

Tønnesen, Finn Egil (1997): "Lesing for livet. Resultater og refleksjoner fra IEA-undersøkelsen" i Jørgen Frost, Arne Sletmo og Finn Egil Tønnesen: *Skriften på veggen. Hva skjer med vår leseferdighet? - en antologi*, København: Dansk psykologisk Forlag.

Vaage, Odd Frank (1992): *Kultur- og mediebruk 1991*, Rapporter 92/12, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (1993): *Mediebruk 1992*, Rapporter 93/13, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (1995): *Kultur- og mediebruk 1994*, Rapporter 95/15, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (1996): *Norsk mediebarometer 1995*, Statistiske analyser 12, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (1997): *Norsk mediebarometer 1996*, Statistiske analyser 18, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (1998): *Norsk mediebarometer 1997*, Statistiske analyser 24, Statistisk sentralbyrå.

Werner, Anita (1997): *Barn i fjernsynsalderen. Hva vet vi om medienes innflytelse?* Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Hilde Rudlang

(hilde.rudlang@ssb.no) er planlegger i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for intervjuundersøkelser.